

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”

INFLUENȚELE EPIGENETICE ALE PĂCATULUI.
REFLECȚII TEOLOGIC-ETICE ASUPRA EREDITĂȚII ȘI
RESPONSABILITĂȚII UMANE
- REZUMAT -

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
DOCTORAND: PR.PROF.UNIV.DR. ȘTEFAN ÎLOAIE
CHEȚAN ANDREI

CLUJ-NAPOCA

Cuprins

1.		
INTRODUCERE		5
1.1. Motivația și importanța cercetării		5
1.1.1. Justificarea alegerii temei		6
1.1.2. Relevanța teologică, științifică și etică a subiectului		7
1.2. Stadiul actual al cercetării		8
1.2.1. Perspective teologice asupra moștenirii păcatului		9
1.2.2. Studii științifice despre epigenetică și ereditate		11
1.3. Lacune în literatura de specialitate și contribuția originală a lucrării		12
1.4. Definirea termenilor-cheie		15
1.4.1. Păcat: perspectivă teologică și implicații existențiale		15
1.4.2. Epigenetică: principii și mecanisme biologice		19
1.4.3. Ereditatea. Perspective istorice și terminologice		22
1.4.4. Responsabilitate: dimensiunea morală și spirituală		29
2. FUNDAMENTE TEOLOGICE ȘI ȘTIINȚIFICE ALE TEMEI		32
2.1. Păcatul și consecințele sale ereditare în tradiția creștină		32
2.1.1. Păcatul originar: interpretări biblice și patristice		33
2.1.2. Moștenirea păcatului în gândirea creștină		46
2.2. Originea sufletului și transmiterea păcatului		53
2.2.1. Originea sufletului Evei. Interpretări patristice și teologice		54
2.2.2. Diverse teorii despre originea sufletului la înaintașii lui Adam		57
a) Preexistențialismul: viziunea lui Origen și respingerea sa de către Biserică		57
b) Traducianismul: sufletul ca realitate transmisă ereditar		60
c) Creaționismul: fiecare suflet creat direct de Dumnezeu		63
2.2.3. Originea sufletului și implicațiile asupra moștenirii păcatului strămoșesc		65
2.3. Epigenetica: interacțiunea dintre biologie și spiritualitate		68
2.3.1. Fundamentele științifice ale epigeneticii		70
2.3.2. Mecanismele modificării epigenetice și influențele externe		74
2.3.3. Corelația dintre epigenetică și liberul arbitru		78
2.4. Concluzii		87
3. EFECTELE EPIGENETICE ALE PĂCATULUI		89
3.1. Fundamente teologice ale patimilor și efectele lor transgeneraționale		89

3.1.1. Definirea și clasificarea patimilor, din perspectivă teologică	94
3.1.2. Modul în care patimile afectează generațiile următoare	100
3.2. Impactul alcoolismului, tabagismului și narcomaniei asupra calității vieții	106
3.2.1. Impactul consumului excesiv de alcool asupra epigenomului	108
3.2.2. Alcoolismul în tradiția patristică: viciu personal sau moștenire ereditară?	111
3.2.3. Cauze și efecte epigenetice ale narcomaniei	113
3.2.4. Modificări epigenetice cauzate de fumat și transmiterea lor generațională	118
3.3. Desfrânarea și consecințele ei ereditare	124
3.3.1. Relațiile sexuale dezordonate și impactul asupra sănătății genetice	125
3.3.2. Păcatul trupesc și transmiterea spirituală și biologică a consecințelor	131
3.4. Avortul: impact asupra epigeneticii și asupra generațiilor viitoare	134
3.4.1. Trauma fizică și psihologică a avortului și efectele lui asupra epigenomului	135
3.4.2. Reflecții teologice asupra vieții, moștenirii și responsabilității	141
3.5. Aspecte psihologice și spirituale ale moștenirii păcatului	145
3.5.1. Consecințele spirituale și psihologice ale păcatului și a traumelor transgeneraționale	146
3.5.2. Moștenirea spirituală și efectele ei asupra conștiinței individuale și colective	151
3.6. Concluzii	157
4. RESPONSABILITATEA MORALĂ ȘI ETICĂ	159
4.1. Moștenirea păcatului: o responsabilitate individuală sau colectivă?	159
4.2. Vindecarea și restaurarea în teologie și știință	162
4.2.1. Posibilitatea corectării efectelor epigenetice prin stilul de viață și harul divin	166
4.2.2. Spovedania și metanoia ca mecanisme ale regenerării spirituale și psihosomatice	169
4.2.3. Rugăciunea ca instrument restaurativ și sanogen	172
4.3. Rolul epigeneticii în transmiterea intergenerațională a valorilor morale	178
4.3.1. Context și importanța transmiterii valorilor morale	178
4.3.2. Mecanisme epigenetice implicate în dezvoltarea umană	181
4.4. Concluzii	184
5. CONCLUZII	186
5.1. Rezultatele cercetării	186
5.1.1. Principalele constatări privind interacțiunea dintre păcat și epigenetică	186
5.1.2. Corelația dintre moștenirea spirituală și cea biologică	188
5.2. Relevanța concluziilor pentru teologie, etică și știință	189

5.2.1. Aplicabilitatea rezultatelor în domeniul bioeticii și teologiei morale	189
5.2.2. Rolul interdisciplinarității în înțelegerea fenomenului	191
5.3. Perspective pentru cercetări viitoare și limitele lucrării	192
BIBLIOGRAFIE	196

Cuvinte cheie: epigenetică, păcatul original, ereditate, responsabilitate morală, determinism biologic, efecte transgeneraționale, bioetică, teologie ortodoxă, expresie genică, libertate umană, responsabilitate colectivă

INTRODUCERE

Prezenta teză de doctorat se constituie ca o explorare amplă și aprofundată a intersecțiilor dintre două domenii aparent disparate, dar fundamental legate de condiția umană: teologia ortodoxă, cu accent pe conceptul de păcat și implicațiile sale morale și duovnicești, și știința modernă a epigeneticii, care investighează mecanismele moleculare prin care mediul și experiențele pot modula expresia genelor și pot fi transmise generațiilor viitoare.

În demersul nostru, ne propunem să depășim abordările unilaterale și să construim un dialog constructiv între aceste perspective, adeseori considerate ireconciliabile. Departate de a ne limita la o simplă juxtapunere a acestor domenii, ne dorim să creăm o sinteză coerentă și relevantă, care să integreze perspectivele teologice și științifice într-o viziune unitară asupra ființei umane.

Scopul final este de a îmbogăți înțelegerea noastră asupra naturii umane, a responsabilității morale și a implicațiilor etice ale acțiunilor noastre, oferind o viziune integrată care să țină cont atât de dimensiunea spirituală, cât și de cea biologică a existenței umane. Ne dorim să contribuim la o mai bună înțelegere a complexității umane și a modului în care alegerile noastre, atât cele individuale, cât și cele colective, pot influența parcursul generațiilor viitoare.

În acest sens, ne vom strădui să evidențiem modul în care anumite comportamente umane, calificate drept păcătoase în tradiția creștină, pot influența nu doar starea sufletească a individului, ci și sănătatea sa fizică și, implicit, influența și diverse aspecte ale vieții generațiilor viitoare. Vom analiza, de asemenea, modul în care aceste influențe se pot transmite prin mecanisme epigenetice, oferind o perspectivă nouă asupra eredității și a rolului mediului în modelarea ființei umane. Mai mult decât atât, ne vom strădui să identificăm posibilitățile de vindecare și transformare, atât la nivel individual, cât și la nivel comunitar, oferind o perspectivă optimistă asupra potențialului uman de a depăși efectele negative ale păcatului.

Contextul actual, marcat de o fragmentare crescândă a cunoașterii și de o specializare tot mai accentuată a disciplinelor, face ca această investigație interdisciplinară să fie nu doar relevantă, ci și necesară. Problemele complexe cu care se confruntă omenirea, de la dilemele

bioetice la crizele de mediu și inegalitățile sociale, necesită o abordare holistică, care să integreze perspective diverse și să ofere soluții inovatoare, bazate pe o înțelegere profundă a interconexiunii dintre aspectele materiale și spirituale ale realității. În acest context, devine imperativ să depășim granițele disciplinelor și să promovăm un dialog constructiv între știință și religie, recunoscând că ambele pot oferi perspective valoroase asupra condiției umane.

Această teză se înscrie, așadar, într-o tendință mai largă de a depăși granițele disciplinelor și de a promova un dialog constructiv între știință și religie. Credem că, prin abordarea unor teme fundamentale precum păcatul, ereditatea și responsabilitatea morală dintr-o perspectivă interdisciplinară, putem contribui la o mai bună înțelegere a condiției umane și la o etică mai responsabilă. Este esențial să recunoaștem că știința și religia nu sunt domenii antagoniste, ci mai degrabă perspective complementare asupra realității, care, împreună, pot oferi o înțelegere mai profundă și mai nuanțată a tainei existenței umane.

Motivația principală a acestei cercetări izvorăște din necesitatea de a crea o punte între teologie și știință, de a uni viziunile acestor două domenii într-o sinteză coerentă și relevantă pentru omul contemporan. În contextul noilor descoperiri din domeniul epigeneticii, devine imperativ să reevaluăm modul în care factorii de mediu și comportamentele umane pot modula expresia genelor și, implicit, pot afecta sănătatea și destinul urmașilor noștri.

Prin urmare, această teză nu se limitează la o analiză teoretică, ci își propune să ofere un cadru conceptual pentru o etică a responsabilității transgeneraționale, care să ne ajute să luăm decizii mai înțelepte și mai responsabile, ținând cont de impactul acțiunilor noastre asupra viitorului omenirii. Prin urmare, este esențial să ne asumăm responsabilitatea nu doar pentru propria mântuire, ci să contribuim la vindecarea și transformarea întregii umanități, recunoscând că suntem interconectați și că viața noastră este legată de cea a generațiilor viitoare. Această perspectivă ne cheamă să ne depășim egoismul și să ne angajăm într-un efort susținut de a construi o lume mai bună pentru toți, ținând cont de faptul că alegerile noastre au consecințe care se extind mult dincolo de propriul nostru orizont existențial.

FUNDAMENTE TEOLOGICE ȘI ȘTIINȚIFICE

Păcatul și consecințele sale ereditare în tradiția creștină

Conceptul de păcat ocupă un loc central în teologia creștină, fiind definit în termeni generali ca o încălcare a voinței divine, o nesupunere față de poruncile lui Dumnezeu și o îndepărtare de relația originală de iubire și comuniune cu Creatorul. Cu toate acestea, înțelegerea specifică a păcatului și a consecințelor sale a variat considerabil de-a lungul istoriei creștine, dând naștere la diverse interpretări și nuanțe teologice.

În tradiția ortodoxă, păcatul nu este redus la o simplă faptă morală greșită, ci este înțeles ca o stare existențială care afectează întreaga ființă umană, corupând-o în profunzime și creând o ruptură fundamentală între om și Dumnezeu. Această stare de păcătoșenie nu se limitează la individul care săvârșește păcatul, ci are consecințe profunde asupra întregii umanități, prin intermediul conceptului de păcat original.

Înțelegerea ortodoxă a păcatului original diferă semnificativ de cea occidentală, în special în ceea ce privește transmiterea vinei. Spre deosebire de tradiția apuseană, care accentuează ideea de vină ereditară, ca o culpabilitate moștenită de la Adam și Eva, tradiția răsăriteană pune accent pe consecințele ontologice ale căderii, care afectează natura umană în sine. Aceste consecințe includ stricăciunea firii umane, o slăbire a capacităților sale inerente, o înclinare spre rău și o pierdere a comuniunii cu Dumnezeu.

Sfinți Părinți au subliniat faptul că firea umană a fost alterată prin păcat, iar această alterare se transmite prin nașterea trupească, influențând capacitățile și înclinațiile urmașilor. Cu toate acestea, tradiția ortodoxă afirmă cu tărie că omul nu este condamnat la o moștenire imuabilă a răului, ci poate depăși efectele păcatului prin viața în Hristos și prin refacerea comuniunii cu Dumnezeu. Această viziune optimistă asupra potențialului uman de transformare este un element distinctiv al teologiei ortodoxe, care subliniază importanța libertății umane și a harului divin în procesul de vindecare și îndumnezeire.

Mai precis, conceptul de „stricăciune a firii” se referă la o diminuare a capacităților naturale ale omului, o slăbire a voinței și o întunecare a minții, care îl fac mai susceptibil la ispite și la alegeri greșite. Această stricăciune nu înseamnă o pierdere totală a bunătății originare, ci o deformare a acesteia, o deviere de la scopul său firesc, care este unirea cu Dumnezeu.

În ceea ce privește transmiterea acestei stricăciuni, teologia ortodoxă evită să speculeze asupra mecanismelor precise, preferând să sublinieze realitatea faptului că urmașii lui Adam se nasc într-o lume afectată de păcat și sunt supuși acelorași ispite și slăbiciuni ca și înaintașii lor. Cu toate acestea, Tradiția afirmă că fiecare om are responsabilitatea de a-și asuma lupta împotriva păcatului și de a căuta transformarea interioară prin harul divin.

Această perspectivă subliniază importanța efortului personal în depășirea moștenirii păcatului. Deși suntem afectați de consecințele căderii, nu suntem prizonierii acestora. Prin credință, pocăință și o viață trăită în conformitate cu Evanghelia, putem coopera cu harul lui Dumnezeu pentru a ne transforma și a ne apropia de starea originală de comuniune cu El.

Prin urmare, înțelegerea ortodoxă a păcatului și a consecințelor sale ereditare este una nuanțată și complexă, care recunoaște atât realitatea moștenirii, cât și importanța libertății

umane și a harului divin în procesul de vindecare și îndumnezeire. Această perspectivă ne cheamă să ne asumăm responsabilitatea pentru propriile alegeri, dar și să ne rugăm pentru iertarea păcatelor noastre și pentru vindecarea întregii umanități, recunoscând interconexiunea dintre noi și viața noastră comună în Hristos.

Originea sufletului și transmiterea păcatului

Pentru a înțelege mai bine modul în care păcatul se transmite de la o generație la alta, este necesar să analizăm diferitele teorii despre originea sufletului:

1. **Preexistențialismul:** Această teorie, susținută de Origen, postulează că sufletele există înainte de conceperea trupului și se unesc cu acesta la naștere. Deși influentă în anumite cercuri, această perspectivă a fost respinsă de Biserică, deoarece contrazice învățătura despre crearea directă a sufletului de către Dumnezeu.
2. **Traducianismul:** Această teorie, susținută de Tertulian și alți scriitori, afirmă că sufletele sunt generate de părinți, similar trupurilor. Astfel, sufletul nu este creat direct de Dumnezeu, ci este transmis ereditar, ca o sămânță spirituală.
3. **Creaționismul:** Această teorie, dominantă în teologia ortodoxă, susține că Dumnezeu creează direct fiecare suflet în momentul concepției. Astfel, sufletul nu este moștenit de la părinți, ci este un dar divin individual.

Fiecare dintre aceste teorii are implicații diferite pentru înțelegerea modului în care păcatul se transmite. Deși creaționismul este perspectiva dominantă, teza sugerează că transmiterea păcatului se poate realiza prin intermediul dimensiunii iraționale a sufletului, care acționează ca o zonă de legătură între trup și dimensiunea spirituală.

Epigenetica: interacțiunea dintre biologie și spiritualitate

Epigenetica reprezintă un domeniu revoluționar al științei, care studiază modificările reversibile și ereditare ale activității genelor, fără a implica modificări ale secvenței ADN-ului. Aceste modificări, cunoscute sub numele de mecanisme epigenetice, includ metilarea ADN-ului, modificările histonelor și influența microARN-urilor.

Mecanismele epigenetice reglează expresia genelor, adică determină modul în care informația genetică este utilizată pentru a produce proteinele necesare funcționării celulelor. Aceste mecanisme pot fi influențate de o varietate de factori, precum stilul de viață, stresul, nutriția, expunerea la toxine și experiențele individuale.

Cercetările au demonstrat că modificările epigenetice pot fi transmise generațiilor următoare, oferind o explicație biologică pentru modul în care experiențele și alegerile unei persoane pot influența sănătatea și comportamentul urmașilor săi. Această descoperire are

implicații profunde pentru înțelegerea eredității și a rolului mediului în modelarea ființei umane.

Corelația dintre epigenetică și liberul arbitru

Un aspect crucial al tezei este explorarea implicațiilor epigeneticii pentru conceptul de liber arbitru. Descoperirile epigenetice ar putea sugera un anumit determinism biologic, punând sub semnul întrebării capacitatea omului de a-și determina în mod autonom acțiunile.

Cu toate acestea, teza argumentează că epigenetica nu neagă libertatea umană, ci mai degrabă demonstrează că omul are o anumită marjă de control asupra expresiei genetice prin alegerile pe care le face. Această perspectivă este în concordanță cu viziunea ortodoxă asupra libertății umane, care recunoaște atât condiționările biologice și sociale, cât și capacitatea omului de a transcende aceste condiționări prin har și efort personal.

EFECTELE EPIGENETICE ALE PĂCATULUI

Această secțiune a tezei explorează modul în care comportamentele păcătoase și experiențele negative pot induce modificări epigenetice, care pot afecta sănătatea și comportamentul generațiilor viitoare. Vom analiza în detaliu efectele epigenetice ale alcoolismului, tabagismului, narcomaniei, desfrânării și avortului, demonstrând cum aceste comportamente pot lăsa o amprentă biologică asupra urmașilor.

Alcoolismul, tabagismul și narcomania

Consumul excesiv de alcool, tutun și droguri reprezintă o problemă majoră de sănătate publică, cu consecințe devastatoare asupra individului și a societății. Dincolo de efectele acute ale acestor substanțe, cercetările recente au arătat că ele pot induce modificări epigenetice persistente, care pot afecta nu doar sănătatea consumatorului, ci și a descendenților săi.

Studiile citate în teză arată că expunerea prenatală la alcool poate afecta dezvoltarea creierului fetal, ducând la probleme cognitive, comportamentale și emoționale la copii. Similar, fumatul în timpul sarcinii poate induce modificări epigenetice la făt, afectând sistemul imunitar și crescând riscul de astm și alte afecțiuni respiratorii. Dependența de narcotice poate avea, de asemenea, efecte devastatoare asupra dezvoltării fetale, afectând creșterea, dezvoltarea creierului și funcționarea sistemului imunitar.

Mecanismele epigenetice implicate în aceste efecte includ metilarea ADN-ului, modificările histonelor și influența microARN-urilor. Aceste modificări pot afecta expresia genelor implicate în dezvoltarea creierului, metabolism, funcția imunitară și răspunsul la stres, având consecințe pe termen lung pentru sănătatea și comportamentul urmașilor.

Desfrânarea și consecințele ei ereditare

Comportamentele sexuale dezordonate, precum promiscuitatea și relațiile sexuale dezordonate, pot avea, de asemenea, efecte epigenetice negative asupra sănătății genetice. Relațiile sexuale promiscue sunt asociate cu un risc crescut de infecții cu transmitere sexuală (ITS), iar unele ITS, precum virusul papiloma uman (HPV), pot induce modificări epigenetice care favorizează apariția cancerului de col uterin.

În plus, relațiile sexuale dezordonate pot afecta echilibrul hormonal și emoțional al femeii, având consecințe asupra sarcinii și dezvoltării fetale. Stresul și instabilitatea emoțională asociate cu relațiile sexuale multiple pot induce modificări epigenetice care afectează dezvoltarea creierului și sistemul imunitar al fătului, crescând riscul de probleme de sănătate și comportament la urmași.

Prin urmare, este esențială promovarea unor relații intime responsabile și monogame, bazate pe respect și angajament reciproc, pentru a proteja sănătatea genetică și spirituală a generațiilor viitoare.

Avortul: impact asupra epigeneticii și asupra generațiilor viitoare

Avortul reprezintă o problemă complexă, cu implicații nu doar morale și spirituale, ci și biologice și psihologice. Trauma fizică și emoțională a avortului poate induce modificări epigenetice care afectează sănătatea reproductivă și echilibrul hormonal al femeii, cu potențiale consecințe pentru sarcini ulterioare.

Studiile au arătat că femeile care au suferit avorturi prezintă un risc crescut de infertilitate, avort spontan, naștere prematură și alte complicații ale sarcinii. De asemenea, copiii născuți după ce mama a suferit unul sau mai multe avorturi pot prezenta un risc crescut de probleme de dezvoltare și tulburări emoționale, parțial din cauza modificărilor epigenetice induse de traumă.

Prin urmare, este esențial să abordăm problema avortului cu sensibilitate și compasiune, oferind sprijin și consiliere femeilor care se confruntă cu această decizie dificilă și promovând alternative viabile la avort, precum adopția.

Aspecte psihologice și spirituale ale moștenirii păcatului

Moștenirea păcatului nu se limitează doar la aspectele biologice, ci are și o dimensiune psihologică și spirituală profundă. Trauma transgenerațională, adică transmiterea

traumelor de la o generație la alta, poate afecta conștiința individuală și colectivă, influențând modul în care ne percepem pe noi înșine, pe ceilalți și lumea din jur.

Copiii care cresc în familii cu un istoric de traume nerezolvate pot prezenta probleme emoționale, comportamentale și relaționale, parțial din cauza mecanismelor epigenetice implicate în transmiterea intergenerațională a traumei.

În acest context, este esențial să subliniem importanța iertării și a reconcilierii ca procese de vindecare a rănilor trecutului și de restabilire a armoniei în relațiile umane. Iertarea nu este doar un act individual, ci și un act comunitar, care poate rupe lanțul transmiterii traumei și poate deschide calea spre un viitor mai luminos și mai plin de speranță.

RESPONSABILITATEA MORALĂ ȘI ETICĂ

Această secțiune a tezei abordează implicațiile etice și morale ale înțelegerii transmiterii intergeneraționale a consecințelor păcatului, explorând modul în care această înțelegere poate influența modul în care ne raportăm la responsabilitatea individuală și colectivă. Vom analiza, de asemenea, rolul comunității și al Bisericii în sprijinirea vindecării și a transformării persoanelor și a familiilor afectate de păcat și de traumele transgeneraționale.

Moștenirea păcatului: o responsabilitate individuală sau colectivă?

O întrebare fundamentală care se ridică în contextul transmiterii intergeneraționale a consecințelor păcatului este dacă responsabilitatea pentru păcat este una individuală sau colectivă. În tradiția creștină, se afirmă atât responsabilitatea individuală a fiecărei persoane de a alege între bine și rău, cât și interconexiunea dintre toți membrii umanității, care ne face responsabili unii de alții.

Deși fiecare persoană este responsabilă pentru propriile alegeri și acțiuni, teza argumentează că există și o responsabilitate colectivă pentru răul din lume, iar refuzul de a accepta această responsabilitate reprezintă, în sine, o repetare a păcatului adamic. Prin urmare, nu ne putem limita la a ne concentra doar asupra propriei mântuirii, ci trebuie să ne asumăm și responsabilitatea de a contribui la vindecarea și transformarea întregii umanități.

Această perspectivă este susținută atât de tradiția patristică, cât și de descoperirile epigenetice, care arată cum alegerile unei generații pot afecta biologic generațiile viitoare. Prin urmare, suntem chemați să ne asumăm nu doar propria mântuire, ci și să contribuim la vindecarea și transformarea întregii umanități, recunoscând interconexiunea profundă dintre noi și responsabilitatea noastră comună pentru binele lumii.

Vindecarea și restaurarea în teologie și știință

Tradiția ortodoxă oferă o bogăție de resurse pentru vindecarea și restaurarea efectelor negative ale păcatului, atât la nivel individual, cât și la nivel comunitar. Pocăința, spovedania, rugăciunea și participarea la Sfintele Taine sunt mijloace prin care omul poate obține iertarea păcatelor, vindecarea rănilor sufletești și refacerea comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii.

În plus, tradiția ascetică ortodoxă subliniază importanța cultivării virtuților ca antidoturi la patimi. Postul, privegherea, milostenia, smerenia și alte practici ascetice pot ajuta la reorientarea dorințelor și a energiilor noastre spre bine, contribuind la transformarea noastră lăuntrică și la creșterea noastră spirituală.

Cercetările epigenetice confirmă că modificările epigenetice negative pot fi reversibile prin schimbări ale stilului de viață și practici spirituale. O alimentație sănătoasă, exercițiile fizice regulate, gestionarea stresului și cultivarea relațiilor pozitive atât cu oamenii cât și cu Dumnezeu pot contribui la restaurarea echilibrului biologic și psihologic, atenuând efectele negative ale moștenirii genetice.

Teza propune o viziune integrală asupra vindecării umane prin sinergia dintre efortul ascetic și harul divin, care poate avea efecte nu doar la nivel spiritual, ci și la nivel biologic, inclusiv epigenetic. Această abordare holistică recunoaște importanța atât a efortului uman de a se transforma, cât și a ajutorului divin care ne este oferit prin Biserică și prin Sfintele Taine. Prin urmare, vindecarea nu este doar un proces individual, ci și un proces comunitar, care implică sprijinul și încurajarea celorlalți membri ai comunității.

Rolul epigeneticii în transmiterea intergenerațională a valorilor morale

Pe lângă transmiterea predispozițiilor către anumite boli sau comportamente, epigenetica poate juca un rol important și în transmiterea valorilor morale între generații. Modul în care părinții își educă și își îngrijesc copiii, valorile pe care le promovează și exemplele pe care le oferă pot influența dezvoltarea morală a acestora și pot contribui la formarea unei conștiințe morale puternice.

Mecanismele epigenetice implicate în dezvoltarea umană pot influența și expresia genelor asociate cu comportamentul moral, iar mediul și experiențele individuale joacă un rol semnificativ în aceste modificări. Prin urmare, este esențial să creăm un mediu familial și social care să susțină valorile morale pozitive și să ofere oportunități pentru dezvoltarea unui caracter integru și responsabil.

Înțelegerea acestor mecanisme poate contribui la dezvoltarea unor strategii mai eficiente de educare și formare morală în cadrul comunitar al societății, promovând o cultură a responsabilității, a compasiunii și a respectului față de demnitatea umană.

BIBLIOGRAFIE

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

Biblia sau *Sfânta Scriptură*. Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod. Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, București, 2001.

Biblia sau *Sfânta Scriptură*. EIBMBOR, București, 1982

II. Dicționare

BRIA, Pr. Prof. Dr. Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, tipărit cu binecuvântarea PF Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a revizuită și completată, EIBMBOR, București, 1994.

RUS, Remus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, tipărit cu binecuvântarea PF Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Lidia, București, 2003.

III. Lucrări Patristice

ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere de Ierom. Rafail Noica, Accent Print, Suceava, 2015.

AVVA EVAGRIE PONTICUL, *Monahul sau Făptuitorul (Praktikos) - o sută de capitole despre viața duhovnicească*, Deisis, Sibiu, 2016.

CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, vol. 5 (Părinți și scriitori bisericești), traducere de Fecioru Pr. Dumitru, EIBMBOR, București, 1982.

NICHIFOR DIN SINGURĂTATE; TEOLIPT, mitropolitul Filadelfiei; SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL; SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 7, Humanitas, București, 2009.

ORIGEN, *Despre principii*, vol. 8 (Părinți și scriitori bisericești), EIBMBOR, 1982.

SAINT AUGUSTINE, *The works of Saint Augustine. A Translation for the 21st Century. On Genesis*, New City Press, Hyde Park, New York, 2002.

SAINT JEROM, *Jerome's Apology for Himself Against the Books of Rufinus*, vol. 3 (Ante-Nicene Fathers), ediție de Philip Schaff, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library.

SF. CUV. ARSENIE BOCA, *Scrieri inedite*, Editura Charisma, 2019.

SF. GRIGORE DE NYSSA, *Despre suflet și înviere*, Editura Herald, București, 2012.

SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, Ediția Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Apologeticum, București, 2004.

SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile despre pocăință*, EIBMBOR, București, 1998.

SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Părinți, copii și creșterea lor*, Panaghia, București, 2009.

SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Sfântul Ioan Gură de Aur - Partea I*, vol. 21 (Părinți și scriitori bisericești), traducere de Fecioru Pr. Dumitru, EIBMBOR, București, 1987.

SFÂNTUL AMBROZIE AL MILANULUI, *Despre Rai*, vol. 52 (Părinți și scriitori bisericești), EIBMBOR, 2007.

SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE; EVAGRIE PONTICUL; SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 1, Humanitas, București, 2008.

SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Imnele Raiului*, traducere de Pr.prof. Ioan I. Ică Jr, Deisis, Sibiu, 2010.

SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântări Teologice*, Herald, București.

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre facerea omului*, vol. 30 (Părinți și scriitori bisericești), traducere de Pr.Prof. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1998.

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Dialog despre suflet și înviere*, vol. 30 (Părinți și scriitori bisericești), traducere de Pr.Prof. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1998.

SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, vol. 30 (Părinți și scriitori bisericești), traducere de Pr.Prof. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1998.

SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Scrieri alese. Așezămintele mănăstirești și convorbiri duhovnicești* (Părinți și scriitori bisericești), EIBMBOR, București, 1990.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Problemele vieții*, Egumenița, Galați, 2005.

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, traducere de Stăniloae Pr. Dumitru, EIBMBOR, București, 2006.

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 3, traducere de Pr. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2009.

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 2, Humanitas, București, 2009.

SFÂNTUL PAISIE AGHIORITUL, *Cuvinte duhovnicești: nevoie duhovnicească*, vol. 3, Evanghelismos, București, 2011.

SFÂNTUL PAISIE AGHIORITUL, *Viața de familie*, vol. IV, Evanghelismos, București, 2012.

SFÂNTUL PORFIRIE KAVSOKALYVITUL, *Sfaturi despre creșterea și educarea copiilor*, Sophia/Metrafrase, București, 2016.

SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice*, traducere de diac. Ioan I. Ică Jr, Deisis, Sibiu, 2001.

SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Omul cel întâi-zidit. Șapte omilii de Sfântul Simeon Noul Teolog*, traducere de Laura Mărcean, București, 2015.

SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG; CUVIOSUL NICHITA STITHATUL, *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 6, Humanitas, București, 2008.

SOFRONIE, Arhimadrit, *Cuviosul Siluan Athonitul*, traducere de Ieromonah Rafail Noica, Accent Print, Suceava, 2013.

ST. JOHN CHRYSOSTOM, *The Homilies of St. John Chrysostom on the Epistle of St. Paul to the Romans*, Editura Oxford, 1841.

TALASIE LIBIANUL; ISIHIE SINAITUL; FILOTEI SINAITUL; IOAN CARPATINUL; AVVA FILIMON; et al., *Filocalia sau Culegere din Scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. 4, Humanitas, București, 2009.

TERTULIAN, *Despre suflet*, vol. 3 (Părinți și scriitori bisericești), EIBMBOR, București, 1981.

TERTULIAN; MINUCIUS FELIX; SFÂNTUL CIPRIAN, *Apologeți de limbă latină*, vol. 3 (Părinți și scriitori bisericești), EIBMBOR, București, 1981.

IV. Lucrări de specialitate

ARHIM. SERAFIM ALEXIEV, *Viața duhovnicească a creștinului ortodox*, Predania, București, 2010.

ARISTOTEL, *Politica*, traducere de Raluca Grigoriu, Paideia, București, 2001.

BENOIT, Joe-Ann, *Așchia nu sare departe de trunchi: eliberați-vă de scenariile familiale negative cu ajutorul psihogenealogiei*, Ascendent, București, 2009.

BLOSSER, Benjamin P., *Become like the Angels. Origen's Doctrine of the Soul*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și David Popescu, The Catholic University of America Press, Washington, DC, 2012.

CANAULT, Nina, *Cum plătim pentru greșelile strămoșilor: inconștientul familial*, Philobia, București, 2016.

CHAMBERLAIN, PhD David B., *Windows to the womb: Revealing the Concious Baby from Conception to Birth*, North Atlantic Books, Berkeley, California, 2013.

CONGOURDEAU, Marie-Hélène, *Embrionul și sufletul lui la Sfinții Părinți și în izvoarele filozofice și medicale grecești (secolele VI î.Hr. – V d.Hr.)*, traducere de Ică Jr Maria-Cornelia, Deisis, Sibiu, 2014.

DELONG, Elder Lloyd, *The soul of man*, Xulon Press, 2009.

Engelhardt Jr, H. Tristram, *Fundamentele bioeticii creștine: perspectiva ortodoxă*, traducere de Mihail Neamțu, Cezar Loghin și Pr.prof. Ioan I. Ică Jr, Deisis, Sibiu, 2005.

FLOCA, Arhid. Prof. Dr. Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe: note și comentarii*, Sibiu, 2005.

GOLDEN, Ronald, *Epigenetics and Trauma. How Epigenetics can potentially revolutionize our understanding of the structure and behavior of biological life on Earth*, Youcanprint, 2021.

HAYNES, Stephen R., *Noah's curse: the biblical justification of American slavery (Religion in America series)*, Oxford University pbk, Oxford University Press, Oxford ; New York, 2007.

ICĂ JR, DIAC. IOAN (TRAD.), *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine: dosarul unei controversă - mărturiile Tradiției*, Deisis, 2006.

IEROTHEOS, Mitropolitul Nafpaktosului, *Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, vol. I, traducere de Petrache Tatiana, Doxologia, 2017.

IEROTHEOS, Mitropolitul Nafpaktosului, *O noapte în pustia Sfântului Munte: convorbiri cu un pustinc despre Rugăciunea lui Iisus*, traducere de Călin Cosma, Sophia, 2017, 2017.

IEROTHEOS, Mitropolitul Nafpaktosului, *Psihoterapia ortodoxă - Știința Sfinților Părinți*, Partoș, Timișoara, 2016.

ISABELLE DE ROUX; SEGARD, Karine, *Psihogenealogia pentru toți*, Philobia, București, 2018.

JOHNSON, Christopher H. (ed.), *Blood & kinship: matter for metaphor from ancient Rome to the present*, 1st ed, Berghahn Books, New York, 2013.

Lanțurile drogurilor. Narcomania: păcat sau boală, traducere de Florentina Cristea, Egumenița, Galați, 2004.

LARCHET, Jean-Claude, *Îndumnezeirea omului la Sfântul Maxim Mărturisitorul*, Basilica, București, 2019.

LARCHET, Jean-Claude, *Teologia bolii*, traducere de Pr. Vasile Mihoc, Sophia, București, 2020.

LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, București, 2001.

LIPTON, Ph.d. Bruce H., *The Biology of Belief. Unleashing the Power of Consciousness, Matter and Miracles*, Mountain of Love/Elite Books, Santa Rosa, 2005.

LOSSKY, Vladimir, *Teologia dogmatică*, traducere de Pr.dr. Cristian Galeriu, Anastasia, București, 2014.

LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere de Răducă Pr. Vasile, Bonifaciu, 1998.

MARTÍNEZ, María Elena, *Genealogical fictions: limpieza de sangre, religion, and gender in colonial Mexico*, Stanford University Press, Stanford, Calif, 2008.

MCALL, Dr. Kenneth, *Vindecarea Arborelui Genealogic*, traducere de Iosif Niculescu, Harisma, București, 1993.

MEYENDORFF, John, *Teologia bizantina: tendințe istorice și teme doctrinare*, Nemira, București, 2011.

MOORE, David Scott, *The developing genome: an introduction to behavioral epigenetics*, Oxford University Press, Oxford ; New York, NY, 2015.

MORARIU, Arhim. Dosoftei, *Sfântul Serafim de Sarov. Viața, nevoințele și învățăturile*, Mănăstirea Sihăstria, 2010.

MOȘ, Pr. Grigore Dinu, *Asumarea transcendențială a vinei. Eseu despre problema transmiterii păcatului strămoșesc*, Eikon, Cluj-Napoca, 2013.

NELLAS, Panayotis, *Omul - animal îndumnezeit: perspective pentru o antropologie ortodoxă*, traducere de Ioan I. Ică Jr, Deisis, Sibiu, 2009.

NELLAS, Panayotis, *Ortodoxia: divino-umanism în acțiune: studii și articole*, traducere de Pr. Prof. Ioan Ică sr., Deisis, Sibiu, 2013.

OBOLENSKY, Dimitry, *The Bogomils. A study in balkan neo-manichaeism*, Cambridge University Press, Middlesex.

PAPADOPOULOS, Stelianos, *Viața Sfântului Vasile cel Mare*, traducere de diac. Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 2003.

PLATON, *Phaidon*, traducere de Petru Creția, Humanitas, 2011.

POPOVICI, Sfântul Iustin, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, vol. I, traducere de diac Markovski Zarko, Doxologia, Iași, 2017.

ROMANIDIS, Pr.prof. Ioannis; Mândrilă, Pr.dr. Gabriel, *Păcatul strămoșesc*, Sophia/Metrafrase, București, 2017.

ROSE, Ieromonah Serafim, *Cartea facerii, crearea lumii noi și întâiul om: perspectiva creștin-ortodoxă*, traducere de Constantin Făgețean, Sophia, București, 2011.

SCHÜTZENBERGER, Anne Ancelin, *Psihogenealogia: vindecarea rănilor familiale și răgăsirea de sine*, Trei, București, 2014.

SCHÜTZENBERGER, Anne Ancelin, *The ancestor syndrome: transgenerational psychotherapy and the hidden links in the family tree*, Routledge, London, 1999.

SMITH, William, D.C.L., LL.D (ed.), *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London, 1875.

STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologie dogmatică ortodoxă*, vol. I, IBMO, București, 2010.

STĂNILOAE, Pr. Dumitru, *Teologie dogmatică ortodoxă*, vol. III, IBMO, București, 2010.

THUNBERG, Lars, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisorul: Macrocosmos și mediator*, Sophia, București, 2005.

TOLSON, Chester L.; KOENIG, Harold G., *The Healing Power of Prayer: The Surprising Connection between Prayer and Your Health*, Baker Books, 2003.

VIȘAN, Ionuț (ed.), *Sfinții Părinți despre responsabilitate*, Cuvântul vieții, 2017.

VLACHOS, Ierotheos, *Știința medicinei duhovnicești: practica psihoterapiei ortodoxe*, traducere de Protos. Teofan Munteanu, Sophia, București, 2017.

WARE, Kallistos, *Împărăția lăuntrică*, Christiana, București, 1996.

WEBB, Stephen H., *Jesus Christ, Eternal God: Heavenly Flesh and the Metaphysics of Matter*, Oxford University Press, 2012.

WORTHINGTON, Jr Everett L., *Forgiveness and Reconciliation: Theory and Application*, Taylor and Francis, Hoboken, 2013.

- YANNARAS, Christos, *Libertatea moralei*, Anastasia, București, 2004.
- ZIMMER, Carl, *Ca două picături de apă. Puterile, perversiunile și potențialul eredității.*, traducere de Roxana I. Nicolescu, Litera, București, 2021.
- ZORIN, Konstantin V., *Ce li se ascunde tinerilor: ispitele și bolile acestui veac*, traducere de Eugeniu Rogoti, Sophia, București, 2013.
- ZORIN, Konstantin V., *De ce suferă copiii*, traducere de Lucia Ciornea, Sophia, 2003.
- ZORIN, Konstantin V., *Enigmele eredității: păcatele strămoșilor și genele urmașilor*, Sophia, București, 2006.
- ZORIN, Konstantin V., *Genele și cele 7 păcate capitale: Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus! Se poate schimba aceasta?*, traducere de Eugeniu Rogoti, Sophia, București, 2006.
- ZORIN, Konstantin V., *Ghimpele din trup: Aspecte practice ale învățaturii creștine despre boală*, traducere de Adrian Tănesescu-Vlas, Sophia, București, 2011.
- ZORIN, Konstantin V., *Păcatele părinților și bolile copiilor*, traducere de Adrian și Xenia Tănesescu-Vlas, Sophia, București, 2017.
- ZORIN, Konstantin V., *Păcatele tinereții și sănătatea familiei*, traducere de Eugeniu Rogoti, Sophia, București, 2010.
- ZORIN, Konstantin V., *Scoală-te și umblă: pași spre însănătoșire*, traducere de Adrian Tănesescu-Vlas, Sophia, București, 2007.

V. Articole și studii

- ALATI, PhD Rosa et al., „In Utero Alcohol Exposure and Prediction of Alcohol Disorders in Early Adulthood”, *Archives of General Psychiatry* 63, 9 (2006), pp. 1009–1016.
- ALBANESE, Giuseppe; DE BLASIO, Guido; SESTITO, Paolo, „My parents taught Me. Evidence on the family transmission of values”, *Journal of Population Economics* 29, 2 (aprilie 2016), pp. 571–592.
- ALDERETE, Ethel; ESKENAZI, Brenda; SHLOTZ, Robert, „Effect of Cigarette Smoking and Coffee Drinking on Time to Conception”, *Epidemiology* 6, 4 (iulie 1995), pp. 403–408.
- ALEGRÍA-TORRES, Jorge Alejandro; BACCARELLI, Andrea; BOLLATI, Valentina, „Epigenetics and Lifestyle”, *Epigenomics* 3, 3 (iunie 2011), pp. 267–277.
- ALHASSEN, Sammy; CHEN, Siwei; ALHASSEN, Lamees; PHAN, Alvin; KHOUDARI, Mohammad; et al., „Intergenerational trauma transmission is associated with brain

metabotranscriptome remodeling and mitochondrial dysfunction”, *Communications Biology* 4 (24 iunie 2021), p. 783.

ANDRADE, Chittaranjan; RADHAKRISHNAN, Rajiv, „Prayer and healing: A medical and scientific perspective on randomized controlled trials”, *Indian Journal of Psychiatry* 51, 4 (2009), p. 247.

BATSTRA, L.; Hadders-Algra, M.; NEELEMAN, J., „Effect of antenatal exposure to maternal smoking on behavioural problems and academic achievement in childhood: prospective evidence from a Dutch birth cohort”, *Early Human Development* 75, 1–2 (decembrie 2003), pp. 21–33.

BILLY, Dennis J., „Traducianism as a Theologica Model in the Problem of Ensoulment”, *Irish Theological Quarterly* 55,1.

BODDY, Amy M.; FORTUNATO, Angelo; SAYRES, Melissa Wilson; AKTIPIS, Athena, „Fetal microchimerism and maternal health: A review and evolutionary analysis of cooperation and conflict beyond the womb”, *BioEssays* 37, 10 (2015), pp. 1106–1118.

BOELEN, Peter A.; REEVES, Roy R.; REPLOGLE, William H.; KOENIG, Harold G., „The Effect of Prayer on Depression and Anxiety: Maintenance of Positive Influence One Year after Prayer Intervention”, *The International Journal of Psychiatry in Medicine* 43, 1 (ianuarie 2012), pp. 85–98.

BOLLATI, V; Baccarelli, A, „Environmental epigenetics”, *Heredity* 105, 1 (iulie 2010), pp. 105–112.

BOWERS, Mallory E; YEHUDA, Rachel, „Intergenerational Transmission of Stress in Humans”, *Neuropsychopharmacology* 41, 1 (ianuarie 2016), pp. 232–244.

BRENNAN, Patricia A.; Grekin, Emily R.; MEDNICK, Sarnoff A., „Maternal Smoking During Pregnancy and Adult Male Criminal Outcomes”, *Archives of General Psychiatry* 56, 3 (1 martie 1999), p. 215.

BRETON, Carrie V.; BYUN, Hyang-Min; WENTEN, Made; Pan, Fei; YANG, Allen; et al., „Prenatal tobacco smoke exposure affects global and gene-specific DNA methylation”, *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine* 180, 5 (1 septembrie 2009), pp. 462–467.

BYGREN, Lars Olov; KAATI, Gunnar; EDVINSSON, Sören, „Longevity Determined by Paternal Ancestors' Nutrition during Their Slow Growth Period”, *Acta Biotheoretica* 49, 1 (2001), pp. 53–59.

CAMPO, Rebecca A.; LIGHT, Kathleen C.; O'CONNOR, Kathleen; NAKAMURA, Yoshio; LIPSCHITZ, David; et al., „Blood pressure, salivary cortisol, and inflammatory cytokine

outcomes in senior female cancer survivors enrolled in a tai chi chih randomized controlled trial”, *Journal of Cancer Survivorship* 9, 1 (martie 2015), pp. 115–125.

CARDENAS, Andres; ECKER, Simone; FADADU, Raj P.; HUEN, Karen; OROZCO, Allan; et al., „Epigenome-wide association study and epigenetic age acceleration associated with cigarette smoking among Costa Rican adults”, *Scientific Reports* 12 (11 martie 2022), p. 4277.

CHA, K. Y.; WIRTH, D. P., „Does prayer influence the success of in vitro fertilization-embryo transfer? Report of a masked, randomized trial”, *The Journal of Reproductive Medicine* 46, 9 (septembrie 2001), pp. 781–787.

CHASNOFF et al., IRA J., „Cocaine and Pregnancy: Clinical and Toxicological Implications for the Neonate”, *Clinical Chemistry* 35, 7 (1989).

COLE, Steven W.; CONTI, Gabriella; AREVALO, Jesusa M. G.; RUGGIERO, Angela M.; HECKMAN, James J.; et al., „Transcriptional modulation of the developing immune system by early life social adversity”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109, 50 (11 decembrie 2012), pp. 20578–20583.

COLEMAN, Priscilla K., „Abortion and mental health: quantitative synthesis and analysis of research published 1995–2009”, *The British Journal of Psychiatry* 199, 180–186 (2011).

COREY, Lawrence; WALD, Anna, „Maternal and Neonatal Herpes Simplex Virus Infections”, *New England Journal of Medicine* 361, 14 (1 octombrie 2009), Massachusetts Medical Society, pp. 1376–1385.

DADA, Tanuj; MITTAL, Deepti; MOHANTY, Kuldeep; FAIQ, Muneeb A.; BHAT, Muzaffer A.; et al., „Mindfulness Meditation Reduces Intraocular Pressure, Lowers Stress Biomarkers and Modulates Gene Expression in Glaucoma: A Randomized Controlled Trial”, *Journal of Glaucoma* 27, 12 (decembrie 2018), pp. 1061–1067.

DE SALAS-QUIROGA, Adán; Díaz-Alonso, Javier; García-Rincón, Daniel; Remmers, Floortje; Vega, David; et al., „Prenatal exposure to cannabinoids evokes long-lasting functional alterations by targeting CB 1 receptors on developing cortical neurons”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112, 44 (3 noiembrie 2015), pp. 13693–13698.

DEYKIN, Eva Y. et al., „Adolescent Depression, Alcohol and Drug Abuse”, *American Journal of Public Health* 77, 2 (februarie 1987).

DIECKMANN, Linda; CZAMARA, Darina, „Epigenetics of prenatal stress in humans: the current research landscape”, *Clinical Epigenetics* 16, 1 (2 februarie 2024), p. 20.

DIMCEVICI-POESINA, Conf. Dr. Nicoleta; ALEXE, Drd. Costin Sorin, „Patologiile somatice și psihiatrice legate de consumul de alcool. Nota I – noțiuni introductive”, *Revista Medicală Română Volumul LXI, nr. 4* (2014).

DONNELLY, G. P.; MCCLURE, N.; KENNEDY, M. S.; LEWIS, S. E. M., „Direct effect of alcohol on the motility and morphology of human spermatozoa”, *Andrologia* 31, 1 (1999), pp. 43–47.

DUCCI, Francesca; GOLDMAN, David, „The Genetic Basis of Addictive Disorders”, *Psychiatric Clinics of North America* 35, 2 (iunie 2012), pp. 495–519.

DUPONT, Ph.D. Catherine, ARMANT, Ph.D D. Randall,.; and BRENNER, Ph.D. Carol A., „Epigenetics: Definition, Mechanisms and Clinical Perspective”, *Thieme Medical Publishers Semin Reprod Med* 2009; 27(5): 351-357.

EDENBERG, Howard J.; FOROUD, Tatiana, „The genetics of alcoholism: identifying specific genes through family studies”, *Addiction Biology* 11, 3–4 (septembrie 2006), pp. 386–396.

EIN-DOR, Tsachi; VERBEKE, Willem J. M. I.; MOKRY, Michal; VRTIČKA, Pascal, „Epigenetic modification of the oxytocin and glucocorticoid receptor genes is linked to attachment avoidance in young adults”, *Attachment & Human Development* 20, 4 (4 iulie 2018), Routledge, pp. 439–454.

EPEL, PhD Elissa et all, „Can meditation slow rate of cellular aging? Cognitive stress, mindfulness, and telomeres”, *Longevity, Regeneration, and Optimal Health. Integrating Eastern and Western Perspectives* 1172, 1 (august 2009), pp. 34–53.

ESPERANDIO, Mary; LADD, Kevin, „‘I Heard the Voice. I Felt the Presence’: Prayer, Health and Implications for Clinical Practice”, *Religions* 6, 2 (11 iunie 2015), pp. 670–685.

FLEMING, Tom P., „The remarkable legacy of a father's diet on the health of his offspring”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115, 40 (2 octombrie 2018), pp. 9827–9829.

FUKUDA, Dr Misao et all, „Parental periconceptional smoking and male: female ratio of newborn infants”, *The Lancet* 359, 9315 (2002), pp. 1407–1408.

GEORGE R. Uhl et al., „The Burden of Complex Genetics in Brain Disorders”, *Arch Gen Psychiatry* 61 (martie 2004).

GLOVER, PhD, Professor, Vivette, „Maternal depression, anxiety and stress during pregnancy and child outcome; what needs to be done”, *Best Practice & Research Clinical Obstetrics and Gynaecology* 28, 25–35 (2014).

GRÖGER, Nicole; MATAS, Emmanuel; GOS, Tomasz; LESSE, Alexandra; POEGGEL, Gerd; et al., „The transgenerational transmission of childhood adversity: behavioral, cellular, and epigenetic correlates”, *Journal of Neural Transmission* 123, 9 (septembrie 2016), pp. 1037–1052.

HEIJMANS, Bastiaan T.; TOBI, Elmar W.; STEIN, Aryeh D.; PUTTER, Hein; BLAUW, Gerard J.; et al., „Persistent epigenetic differences associated with prenatal exposure to famine in humans”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105, 44 (4 noiembrie 2008), pp. 17046–17049.

HEINBOCKEL, Thomas; CSOKA, Antonei, „Epigenetic Effects of Drugs of Abuse”, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15, 10 (25 septembrie 2018), p. 2098.

HELLER, Elizabeth A.; CATES, Hannah M.; PEÑA, Catherine J.; Sun, HAOSHENG; Shao, Ningyi; et al., „Locus-specific epigenetic remodeling controls addiction- and depression-related behaviors”, *Nature Neuroscience* 17, 12 (decembrie 2014), pp. 1720–1727.

HERMES, Gretchen L.; DELGADO, Bertha; TRETIKOVA, Maria; CAVIGELLI, Sonia A.; KRAUSZ, Thomas; et al., „Social isolation dysregulates endocrine and behavioral stress while increasing malignant burden of spontaneous mammary tumors”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106, 52 (29 decembrie 2009), pp. 22393–22398.

HOLMES, Laurens; CHINAKA, Chinacherem; ELMI, Hikma; DEEPIKA, Kerti; PELAEZ, Lavisha; et al., „Implication of Spiritual Network Support System in Epigenomic Modulation and Health Trajectory”, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 16, 21 (25 octombrie 2019), p. 4123.

ILOAIE, Pr.prof.univ.dr. Ștefan, „Morală și Viață. Documentele Bisericii Ortodoxe Române referitoare la bioetică”, *Revista Română de Bioetică* 7, nr. 2 (aprilie 2009).

JABLONKA, Eva; LAMB, Marion J., „The Changing Concept of Epigenetics”, *Annals of the New York Academy of Sciences* 981, 1 (24 ianuarie 2006), pp. 82–96.

JACOB, Louis; GERHARD, Christian; KOSTEV, Karel; KALDER, Matthias, „Association between induced abortion, spontaneous abortion, and infertility respectively and the risk of psychiatric disorders in 57,770 women followed in gynecological practices in Germany”, *Journal of Affective Disorders* 251 (mai 2019), pp. 107–113.

JACOBSON, Joseph L., „Teratogenic Effects of Alcohol on Infant Development”, *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 17, 1 (1993), pp. 174–183.

Ji, B.-T.; Shu, X.-O.; ZHENG, W.; Ying, D.-M.; LINET, M. S.; et al., „Paternal Cigarette Smoking and the Risk of Childhood Cancer Among Offspring of Nonsmoking Mothers”, *JNCI Journal of the National Cancer Institute* 89, 3 (5 februarie 1997), pp. 238–243.

JOVANOVIC, Tanja; VANCE, L. Alexander; CROSS, Dorthie; KNIGHT, Anna K.; KILARU, Varun; et al., „Exposure to Violence Accelerates Epigenetic Aging in Children”, *Scientific Reports* 7, 1 (decembrie 2017), p. 8962.

JUUL, Anders; ALMSTRUP, Kristian; ANDERSSON, Anna-Maria; Jensen, Tina K.; JØRGENSEN, Niels; et al., „Possible fetal determinants of male infertility”, *Nature Reviews Endocrinology* 10, 9 (septembrie 2014), pp. 553–562.

KANHERKAR, Riya R.; BHATIA-DEY, Naina; CSOKA, Antonei B., „Epigenetics across the human lifespan”, *Frontiers in Cell and Developmental Biology* 2 (2014), p. 49.

KASALA, Eshvendar Reddy; BODDULURU, Lakshmi Narendra; Maneti, YOGESHWAR; Thipparaboina, Rajesh, „Effect of meditation on neurophysiological changes in stress mediated depression”, *Complementary Therapies in Clinical Practice* 20, 1 (februarie 2014), pp. 74–80.

KELLERMANN, Natan PF, „Transmission of Holocaust trauma-An integrative view”, *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes* 64, 3 (2001), pp. 256–267.

KLOSIN, Adam; CASAS, Eduard; HIDALGO-CARCEDO, Cristina; VAVOURI, Tanya; Lehner, Ben, „Transgenerational transmission of environmental information in *C. elegans*”, *Science* 356, 6335 (21 aprilie 2017), pp. 320–323.

KNAFO, Ariel; SCHWARTZ, Shalom H., „Parenting and Adolescents' Accuracy in Perceiving Parental Values”, *Child Development* 74, 2 (martie 2003), pp. 595–611.

KNOPIK, Valerie S.; MACCANI, Matthew A.; FRANCAZIO, Sarah; MCGEARY, John E., „The epigenetics of maternal cigarette smoking during pregnancy and effects on child development”, *Development and Psychopathology* 24, 4 (noiembrie 2012), pp. 1377–1390.

KOENIG, Harold G.; COHEN, Harvey Jay; GEORGE, Linda K.; HAYS, Judith C.; LARSON, David B.; et al., „Attendance at Religious Services, Interleukin-6, and other Biological Parameters of Immune Function in Older Adults”, *The International Journal of Psychiatry in Medicine* 27, 3 (septembrie 1997), pp. 233–250.

KUNDAKOVIC, Marija; JARIC, Ivana, „The Epigenetic Link between Prenatal Adverse Environments and Neurodevelopmental Disorders”, *Genes* 8, 3 (18 martie 2017), p. 104.

LI, Quan-Zhen; LI, Ping; GARCIA, Gabriela E.; JOHNSON, Richard J.; FENG, Lili, „Genomic Profiling of Neutrophil Transcripts in Asian Qigong Practitioners: A Pilot Study

in Gene Regulation by Mind–Body Interaction”, *The Journal of Alternative and Complementary Medicine* 11, 1 (februarie 2005), pp. 29–39.

LIU, Yongsheng, „Fetal genes in mother's blood: A novel mechanism for telegony?”, *Gene* 524, 2 (25 iulie 2013), pp. 414–416.

LIU, Ys, „Telegony, the Sire Effect and non-Mendelian Inheritance Mediated by Spermatozoa: A Historical Overview and Modern Mechanistic Speculations: Telegony, the Sire Effect and non-Mendelian Inheritance Mediated by Spermatozoa”, *Reproduction in Domestic Animals* 46, 2 (aprilie 2011), pp. 338–343.

LIU, Yunyun; CHEN, Shengzhu; PANG, Dejian; ZHOU, Jiayi; XU, Xiuting; et al., „Effects of paternal exposure to cigarette smoke on sperm DNA methylation and long-term metabolic syndrome in offspring”, *Epigenetics & Chromatin* 15 (21 ianuarie 2022), p. 3.

LODGE, C. J.; BRÅBÄCK, L.; LOWE, A. J.; DHARMAGE, S. C.; OLSSON, D.; et al., „Grandmaternal smoking increases asthma risk in grandchildren: A nationwide Swedish cohort”, *Clinical & Experimental Allergy* 48, 2 (2018), pp. 167–174.

LUTGENDORF, Susan K.; RUSSELL, Daniel; ULLRICH, Philip; HARRIS, Tamara B.; WALLACE, Robert, „Religious Participation, Interleukin-6, and Mortality in Older Adults.”, *Health Psychology* 23, 5 (2004), pp. 465–475.

MACARTHUR, Amy C.; MCBRIDE, Mary L.; SPINELLI, John J.; TAMARO, Sharon; GALLAGHER, Richard P.; et al., „Risk of childhood leukemia associated with parental smoking and alcohol consumption prior to conception and during pregnancy: the cross-Canada childhood leukemia study”, *Cancer Causes & Control* 19, 3 (aprilie 2008), pp. 283–295.

MAHAN, Amy L.; RESSLER, Kerry J., „Fear conditioning, synaptic plasticity and the amygdala: implications for posttraumatic stress disorder”, *Trends in Neurosciences* 35, 1 (ianuarie 2012), pp. 24–35.

MAYBURY-LEWIS, David, „Parallel descent and the Apinaye anomaly”, *Southwestern Journal of Anthropology* 16, 2 (1960), pp. 191–216.

MILLER, Gregory E.; BRODY, Gene H.; YU, Tianyi; CHEN, Edith, „A family-oriented psychosocial intervention reduces inflammation in low-SES African American youth”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111, 31 (5 august 2014), pp. 11287–11292.

MOORE, David S., „Behavioral epigenetics”, *WIREs Systems Biology and Medicine* 9, 1 (ianuarie 2017), p. e1333.

NAVEEN, Gh; Thirthalli, J; Rao, Mg; Varambally, S; Christopher, R; et al., „Positive therapeutic and neurotropic effects of yoga in depression: A comparative study”, *Indian Journal of Psychiatry* 55, 7 (2013), p. 400.

NELSON, Jackie A.; O'BRIEN, Marion, „Does an Unplanned Pregnancy Have Long-Term Implications for Mother–Child Relationships?”, *Journal of Family Issues* 33, 4 (2012), pp. 506–526.

NESTLER, Eric J., „Transgenerational Epigenetic Contributions to Stress Responses: Fact or Fiction?”, *PLOS Biology* 14, 3 (25 martie 2016), Public Library of Science, p. e1002426.

NEY, Philip, „A consideration of abortion survivors. Child”, *Psychiatry & Human Development* 13(3) (1983), pp. 168–179.

O. HARRISON, Myleme; KOENIG, Harold G.; HAYS, Judith C.; EME-AKWARI, Anedi G.; Pargament, KENNETH I., „The epidemiology of religious coping: a review of recent literature”, *International Review of Psychiatry* 13, 2 (ianuarie 2001), pp. 86–93.

PATRICHE, Dr. Diana et al, „Considerații asupra calității vieții la pacienții cu dublu diagnostic de tulburare depresivă și dependență de alcool”, *Revista Medicală Română–Volumul LXII, Nr. 4* (2015).

PONOMAREV, I.; WANG, S.; ZHANG, L.; HARRIS, R. A.; MAYFIELD, R. D., „Gene Coexpression Networks in Human Brain Identify Epigenetic Modifications in Alcohol Dependence”, *Journal of Neuroscience* 32, 5 (1 februarie 2012), pp. 1884–1897.

POTTER, Marina Haddock; FONT, Sarah A., „Parenting Influences on Adolescent Sexual Risk-taking: Differences by Child Welfare Placement Status”, *Children and youth services review* 96 (ianuarie 2019), pp. 134–144.

QUATTROCKI, Elizabeth et al, „Biological Aspects of the Link between Smoking and Depression”, *Harvard Review of Psychiatry* 8, 3 (2000).

RAUER, Amy J.; PETTIT, Gregory S.; LANSFORD, Jennifer E.; BATES, John E.; DODGE, Kenneth A., „Romantic Relationship Patterns in Young Adulthood and Their Developmental Antecedents”, *Developmental psychology* 49, 11 (noiembrie 2013), p. 10.1037/a0031845.

ROBISON, Alfred J.; NESTLER, Eric J., „Transcriptional and epigenetic mechanisms of addiction”, *Nature Reviews Neuroscience* 12, 11 (noiembrie 2011), pp. 623–637.

RODGERS, Ali B.; MORGAN, Christopher P.; BRONSON, Stefanie L.; REVELLO, Sonia; BALE, Tracy L., „Paternal Stress Exposure Alters Sperm MicroRNA Content and

Reprograms Offspring HPA Stress Axis Regulation”, *The Journal of Neuroscience* 33, 21 (22 mai 2013), pp. 9003–9012.

ROMEZ, Clarissa; ZARITZKY, David; BROWN, Joshua W., „Case Report of gastroparesis healing: 16 years of a chronic syndrome resolved after proximal intercessory prayer”, *Complementary Therapies in Medicine* 43 (aprilie 2019), pp. 289–294.

ROTH, Tania L., „Epigenetic Advances in Behavioral and Brain Sciences Have Relevance for Public Policy”, *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences* 4, 2 (octombrie 2017), pp. 202–209.

SCHOFIELD, Thomas J.; Lee, ROSALYN D.; Merrick, MELISSA T., „Safe, stable, nurturing relationships as a moderator of intergenerational continuity of child maltreatment: a meta-analysis”, *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine* 53, 4 Suppl (octombrie 2013), pp. S32–38.

SEPHTON, Sandra E.; KOOPMAN, Cheryl; SCHAAL, Michael; THORESEN, Carl; SPIEGEL, David, „Spiritual Expression and Immune Status in Women with Metastatic Breast Cancer: An Exploratory Study”, *The Breast Journal* 7, 5 (septembrie 2001), pp. 345–353.

SIMÃO, Talita; Caldeira, SÍLVIA; DE CARVALHO, Emilia, „The Effect of Prayer on Patients' Health: Systematic Literature Review”, *Religions* 7, 1 (21 ianuarie 2016), p. 11.

STĂNILOAIE, Pr. Dumitru, „Responsabilitatea creștină”, *Ortodoxia* XXII, 2 (1970).

SUTER, Melissa; ABRAMOVICI, Adi; SHOWALTER, Lori; HU, Min; Shope, Cynthia Do; et al., „In utero tobacco exposure epigenetically modifies placental CYP1A1 expression”, *Metabolism: Clinical and Experimental* 59, 10 (octombrie 2010), pp. 1481–1490.

TARIS, Toon W.; SEMIN, Gun R., „Passing on the Faith: how mother-child communication influences transmission of moral values”, *Journal of Moral Education* 26, 2 (iunie 1997), pp. 211–221.

TERASAKI, Paul I.; CECKA, J. Michael; GJERTSON, David W.; TAKEMOTO, Steven, „High Survival Rates of Kidney Transplants from Spousal and Living Unrelated Donors”, *New England Journal of Medicine* 333, 6 (10 august 1995), pp. 333–336.

TOLAHUNASE, Madhuri; SAGAR, Rajesh; DADA, Rima, „Impact of Yoga and Meditation on Cellular Aging in Apparently Healthy Individuals: A Prospective, Open-Label Single-Arm Exploratory Study”, *Oxidative Medicine and Cellular Longevity* 2017 (2017), pp. 1–9.

VENDITTI, Sabrina; VERDONE, Loredana; REALE, Anna; VETRIANI, Valerio; CASERTA, Micaela; et al., „Molecules of Silence: Effects of Meditation on Gene Expression and Epigenetics”, *Frontiers in Psychology* 11 (11 august 2020), p. 1767.

VOLKOW, Nora D.; KOOB, George F.; McLELLAN, A. Thomas, „Neurobiologic Advances from the Brain Disease Model of Addiction”, *New England Journal of Medicine* 374, 4 (28 ianuarie 2016), ediție de Dan L. Longo, pp. 363–371.

WALBOOMERS, J. M.; JACOBS, M. V.; MANOS, M. M.; BOSCH, F. X.; KUMMER, J. A.; et al., „Human papillomavirus is a necessary cause of invasive cervical cancer worldwide”, *The Journal of Pathology* 189, 1 (septembrie 1999), pp. 12–19.

WORKOWSKI, Kimberly A.; BACHMANN, Laura H.; CHAN, Philip A.; JOHNSTON, Christine M.; MUZNY, Christina A.; et al., „Sexually Transmitted Infections Treatment Guidelines, 2021”, *MMWR. Recommendations and reports: Morbidity and mortality weekly report. Recommendations and reports* 70, 4 (23 iulie 2021), pp. 1–187.

YAMOAH, James, „INFERTILITY: AN OBSERVATIONAL STUDY FROM THE WORK OF YAMOAH J (1989) TO MODERN TIMES”, *International Journal of Pharmaceutical Science and Medicine* 2, 1 (25 iunie 2024), pp. 44–52.

YANG, Bao-Zhu; ZHANG, Huiping; GE, Wenjing; WEDER, Natalie; DOUGLAS-PALUMBERI, Heather; et al., „Child Abuse and Epigenetic Mechanisms of Disease Risk”, *American Journal of Preventive Medicine* 44, 2 (februarie 2013), pp. 101–107.

YEHUDA, Rachel; DASKALAKIS, Nikolaos P.; LEHRNER, Amy; DESARNAUD, Frank; BADER, Heather N.; et al., „Influences of Maternal and Paternal PTSD on Epigenetic Regulation of the Glucocorticoid Receptor Gene in Holocaust Survivor Offspring”, *American Journal of Psychiatry* 171, 8 (august 2014), pp. 872–880.

YEHUDA, Rachel; LEHRNER, Amy, „Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanisms: Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanisms”, *World Psychiatry* 17, 3 (octombrie 2018), pp. 243–257.

YOUNG, Larry J.; WANG, Zuoxin, „The neurobiology of pair bonding”, *Nature Neuroscience* 7, 10 (octombrie 2004), Nature Publishing Group, pp. 1048–1054.

ZAGOSKIN, Maxim V.; DAVIS E., Richard; MUKHA, Dimitri V., „Double Stranded RNA in Human Seminal Plasma”, *Frontiers in Genetics* 8 (18 octombrie 2017).

ZAHARAN, Hatice S.; BAILEY, Cathy M.; DAMON, Scott A.; GARBE, Paul L.; BREYSSE, Patrick N., „Vital Signs: Asthma in Children — United States, 2001–2016”, *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report* 67, 5 (9 februarie 2018), pp. 149–155.

ZHANG, M., HU, T., MA, T. et al., „Epigenetics and environmental health”, *Frontiers of Medicine Front. Med.* 18, 571–596 (2024).

VI. Siteografie

„Catechism of the Catholic Church”,
<http://archeparchy.ca/wcm-docs/docs/catechism-of-the-catholic-church.pdf>.

„Hypersexuality Addiction and Withdrawal: Phenomenology, Neurogenetics and Epigenetics (2015)”, *Your Brain On Porn*,
https://www.yourbrainonporn.com/relevant-research-and-articles-about-the-studies_trashe_d/porn-use-sex-addiction-studies/hypersexuality-addiction-and-withdrawal-phenomenology-neurogenetics-and-epigenetics-2015/.

BÓKKON, István; VAS, József Pál; CSÁSZÁR, Noémi; LUKÁCS, Tünde, „Challenges to free will: transgenerational epigenetic information, unconscious processes, and vanishing twin syndrome”, *Reviews in the Neurosciences* 25, 1 (1 ianuarie 2014),
<https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/revneuro-2013-0036/html>.

COYLE, C, „Men and Abortion: A Review of Empirical Reports Concerning the Impact of Abortion on Men”, *The Internet Journal of Mental Health* 3, 2 (2006),
<https://print.ispub.com/api/0/ispub-article/3683>.

DOBZHANSKY, Theodosius, ROBINSON, Arthur and GRIFFITHS, Anthony J.F., „heredity”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/heredity-genetics>.

FREEMAN, Fr. Stephen, „The Sins of Our Fathers - the Epigenetics of Shame”, *Glory to God For All Things*,
<https://glory2godforallthings.com/2017/04/27/sins-fathers-epigenetics-shame/>.

KENDLER, Kenneth S.; SUNDQUIST, Kristina; Ohlsson, Henrik; PALMÉR, Karolina; MAES, Hermine; et al., „Genetic and Familial Environmental Influences on the Risk for Drug Abuse: A National Swedish Adoption Study”, *Archives of General Psychiatry* 69, 7 (1 iulie 2012),
<http://archpsyc.jamanetwork.com/article.aspx?doi=10.1001/archgenpsychiatry.2011.2112>

MOLDOVAN, Sebastian, „The genetic mechanism of fallness: St. Maximos the Confessor revisited”, *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 77, 4 (9 septembrie 2021), <http://www.hts.org.za/index.php/HTS/article/view/6701>.

MOORE, David S., „Behavioral epigenetics”, *WIREs Systems Biology and Medicine* 9, 1 (ianuarie 2017), <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/wsbm.1333>.

The Genuine Works of Hippocrates. Hippocrates, traducere de Charles Darwin Adams, New York Dover, 1868, <https://www.chlt.org/hippocrates/Adams/page.10.a.php>.

YATES, John C., „The Origin of the Soul: New Light on an Old Question”, *The Evangelical Quarterly* 61:1 (1989), https://biblicalstudies.org.uk/pdf/eq/1989-2_121.pdf.